

ться у присутності порушника. Попередження – це не тільки усне зауваження відповідного органу або посадової особи про необхідність припинення або неприпустимості неправомірної поведінки. Воно може носити і характер адміністративного покарання, коли офіційно фіксується в постановках митного органу та інших органів і посадових осіб. Значення міри попередження особливо підвищується в сучасний період, коли з'явилась тенденція до подальшого скорочення сфери застосування адміністративних штрафів та інших мір адміністративного примусу.

Штраф за порушення митних правил встановлений в кратному відношенні до мінімальної заробітної платні і відповідно до ст.139 Митного кодексу України може бути накладений не пізніше двох місяців від дня скоєння порушення цих правил, а при тривалих порушеннях – не пізніше двох місяців від дня його виявлення. Штраф застосовується як основне стягнення, так і в поєднанні з конфіскацією. Наприклад, ст.116 Митного кодексу України передбачає, що переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем, тобто переміщення товарів через митний кордон не в час справляння митного оформлення, при відсутності ознак контрабанди, або вчинення підготовчих дій до такого порушення – тягне накладення штрафу на громадян в розмірі до двох сот офіційно встановлених на день скоєння порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної платні з конфіскацією товарів, які стали безпосереднім об'єктом правопорушення, а на посадових осіб – до тисячі офіційно встановлених на день скоєння порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної платні з конфіскацією вказаних товарів.

Стаття 116 Митного кодексу України передбачає настання відповідальності не тільки за закінчений проступок – переміщення товарів через митний кордон не в місці розташування митниці або не в той час справляння митного оформлення, але і за приготування до таких дій.

Надійшла до редколегії 12.10.99

С.О. Захарченко

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Говсякденна слідча практика свідчить, що використання спеціальних (неюрідичних) знань дозволяє встановити між об'єктами, що попали в сферу кримінального процесу, зв'язки і відношення, які мають значення для розкриття і розслідування злочинів.

Перші спеціальні знання, які використовувалися при розслідуванні злочинів, належали головним чином медицині. Ними користувалися при медичному огляді потерпілих, оглядах трупів для встановлення причин смерті. Ще Папа Інокентій III (1200 р.) наказував при з'ясуванні причин

смерті звертатися до лікарів, а відомий Кодекс «Кароліна» (1532 р.) встановив обов'язкову участь лікарів при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я [1, с.39].

Вивчення проблем, які пов'язані з застосуванням спеціальних знань при збиранні, дослідженні, оцінці й використанні доказів, є комплексною процесуальною та криміналістичною задачею. Широке впровадження спеціальних знань, в тому числі сучасних досягнень науки і техніки, в практику правоохоронних органів є вельми актуальним і в нинішній період, коли боротьба зі злочинністю набула першочергового значення. Використання спеціальних знань у розслідуванні і судовому розгляді кримінальних справ в цілому і, зокрема, про дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) сприяє швидкому розкриттю злочину, встановленню істини у справі.

Нині цілі і форми використання спеціальних знань, види участі обізнаних осіб у розкритті і розслідуванні злочинів, зокрема, дорожньо-транспортних, різноманітні. Одні з них детально регламентовані кримінально-процесуальним законом, інші згадані в законі, але не мають суворих приписів, треті знаходяться поза процесуальною цариною.

Діючий кримінально-процесуальний закон пов'язує використання спеціальних знань і навичок у вирішенні питань, які виникають при провадженні у справі, перш за все з призначенням експертизи (ст.75 КПК України) і участю спеціаліста у проведеному слідчих дій (ст.128¹ КПК України). Однак, повсякденна практика свідчить про те, що коло суб'єктів застосування спеціальних знань в кримінальному судочинстві значно ширше. Крім того, закон не визначає поняття і не розкриває зміст спеціальних знань. Аналіз кримінально-процесуальних норм, слідчої і експертної практики дозволяє зробити висновок про те, що різноманітні форми спеціальних знань та навичок знаходять широке застосування при розкритті і розслідуванні дорожньо-транспортних злочинів.

Використання спеціальних знань і науково-технічних засобів має свої особливості в залежності від сфери безпосереднього застосування. Відмінність сфер використання спеціальних знань обумовлює розмаїття форм їх реалізації. Класифікація форм застосування спеціальних знань може бути проведена за різними підставами.

Пізнавальний характер процесу розкриття і розслідування злочину означає можливість використання спеціальних знань у залежності від доказового значення результатів їх застосування в двох основних формах - процесуальній і непроцесуальній. Процесуальні форми застосування спеціальних знань можуть бути обов'язковими та факультативними. Невикористання спеціальних знань у випадку обов'язкового їх застосування розглядається як істотне процесуальне порушення, яке тягне за собою втрату доказового значення результатів цих дій. Крім цього, процесуальні форми використання спеціальних знань застосовуються під час провадження бага-

тьох процесуальних дій. Непроцесуальні форми залучення спеціальних знань розрізняються за ознакою сфери та суб'єкта їх застосування.

Стосовно суб'єкта доказування (дізнавача, слідчого, прокурора, судді) можливі дві форми використання спеціальних знань: безпосередня і опосередкована. У першому випадку суб'єкт доказування сам використовує спеціальні знання, в основному криміналістичні. Але в цей час нерідко слідчий має поруч з юридичною також і іншу освіту, чи володіє професійними навичками з якого-небудь ремесла. Наприклад, слідчий, який оглядає транспортний засіб, може мати поряд з юридичною і автотехнічну освіту. Однак кримінально-процесуальний закон визначає ситуації, коли необхідно залучення обізнаних осіб, незалежно від того, чи володіє суб'єкт доказування якими-небудь спеціальними знаннями чи ні. У цьому випадку реалізація спеціальних знань здійснюється шляхом обов'язкового залучення обізнаних осіб. Кримінально-процесуальний закон в ряді випадків прямо вказує на спеціальність обізнаної особи, яка залучається для проведення процесуальних дій (судово-медичний експерт, перекладач), але іноді не розшифровує його професію (експерт, спеціаліст). Основна мета залучення спеціаліста до участі в слідчих діях - розширити практичні можливості слідчого щодо виявлення, закріплення і вилучення доказів.

Форма використання спеціальних знань суб'єктом доказування визначається: процесуальним положенням обізнаної особи (експерт, спеціаліст), метою застосування (пошук, виявлення, вилучення, дослідження слідів злочину), значенням (доказове чи орієнтуюче) одержаних результатів. У виборі форми застосування спеціальних знань у процесі доказування пріоритетним, безумовно, є процесуальне значення результатів їх використання.

Розглянемо роль спеціальних знань при розслідуванні ДТП через призму поділу на процесуальні і непроцесуальні форми [2, с.10-11].

Однією з основних форм використання спеціальних знань, як було сказано вище, є залучення спеціаліста до участі в слідчих діях. Кримінально-процесуальний закон не містить обмежень на участь спеціаліста в слідчих діях. Допомога спеціаліста щодо вилучення та фіксації виявлених об'єктів у процесі проведення різних слідчих дій однотипна. Особливості пошуку та виявлення слідів злочину, речових доказів здебільшого визначаються видом і місцем проведення слідчої дії.

При огляді місця ДТП (ст.191 КПК України) допомога спеціаліста слідчому залежно від об'єкта огляду є різноманітною. Спеціаліст-криміналіст фіксує матеріальну обстановку (фото-відеозйомка), здійснює пошук слідів на дорожньому покритті, безпосередньо на транспортному засобі (ТЗ), на потерпілих. Спеціаліст-автотехнік обов'язково (або при першій нагоді) повинен залучатися для участі в огляді місця ДТП з людськими жертвами, а також у випадках, коли водій разом з ТЗ втік з місця пригоди. Участь спеціаліста-автотехніка в огляді місця ДТП чи ТЗ полягає у наданні

допомоги слідчому при вирішенні специфічних питань, що належать до галузі автомобільної техніки. Основними задачами, при вирішенні яких необхідна допомога спеціаліста-автотехніка, є такі: оперативне виявлення та фіксація специфічних для цього виду злочину слідів, вилучення інших об'єктів, що мають значення для аналізу механізму пригоди; попереднє визначення технічного стану ТЗ в момент ДТП (чи до нього і після нього); подання орієнтуючої інформації про марку, модель, особливості ТЗ, що втік з місця пригоди.

Згідно з ч.1 ст.192 КПК України зовнішній огляд трупа є складовою частиною огляду місця події, і слідчий проводить його за участю судово-медичного експерта, а у випадку неможливості його виклику запрошується лікар. Необхідність залучення обізнаних осіб цієї професії обумовлена специфікою об'єкта огляду. Судово-медичний експерт, який є обізнаною особою в питаннях судової медицини, лише допомагає слідчому правильно і детально оглянути труп, виявити та зафіксувати ушкодження і важливі для справи речові докази, які знаходяться на трупі, дорозі, ТЗ і предметах, з якими зіткнувся ТЗ, а також вилучити і упакувати їх. У процесі огляду трупа судово-медичний експерт або лікар-спеціаліст у галузі судової медицини повинен звертати увагу слідчого на всі особливості, які, на його думку, мають значення для даного випадку, а також давати пояснення з приводу виконуваних ним дій. Вивчення і аналіз слідів у подальшому дозволить отримати цінні відомості для об'єктивного відновлення картини транспортної пригоди. Судово-медичний експерт, який брав участь як спеціаліст у огляді трупа на місці його виявлення, вправі брати участь далі як судово-медичний експерт у справі, йому доцільно і бажано доручити проведення судово-медичної експертизи цього трупа.

Слідча практика розслідування ДТП свідчить, що відтворення обстановки і обставин події (ст.194 КПК) у справах про ДТП через складність організації і проведення не обходиться без залучення спеціалістів, особливо при проведенні слідчого експерименту. Спеціаліст надає допомогу в створенні спеціальних умов проведення експерименту, в реконструкції обстановки ДТП, правильному виборі технічного засобу, швидкості його руху і режиму роботи, розстановці та інструктажі технічних помічників і осіб, які беруть участь в слідчій дії. Таким спеціалістом, що надає істотну допомогу слідчому при відтворенні обстановки і обставин події є судовий експерт-автотехнік, який, знаючи методику вирішення різних експертних задач, сприяє правильному і повному збору вихідних даних.

Однією з основних форм використання наукових, технічних або інших спеціальних знань при розслідуванні ДТП визнається судова експертиза, яка призначається тільки після порушення кримінальної справи (ч.1 ст.75 КПК України). Оскільки ст.65 КПК України називає висновок експерта одним з джерел доказу, то призначення експертизи спрямовано на отриман-

ня неочевидних фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення справи. Призначення експертизи обумовлюється ситуацією, коли інші засоби доказу не дозволяють встановити окремі обставини ДТП. З усіх багаточисленних видів експертиз найбільше поширення при розслідуванні автотранспортних пригод має судово-медична, автотехнічна, матеріалознавча, трасологічна. Розширюються можливості комплексних медико-автотехнічних і автотранспортних експертиз.

У слідчій практиці мають місце ситуації, коли при оцінці висновку експерта слідчий встановлює, що викладена процедура дослідження або отримані висновки потребують роз'яснення або доповнення. Це вирішується згідно зі ст.201 КПК України шляхом допиту експерта, який виконував експертне дослідження. Допит можна проводити не тільки у відношенні експертного висновку, але й повідомлення про неможливість розв'язання поставлених питань, які виникають у випадках надання в розпорядження експерта неповних матеріалів, постановки питань, з'ясування яких не потребує спеціальних знань, а також тих, які виходять за межі компетенції експерта. Зараз, оскільки кримінально-процесуальний закон не передбачає показань експерта як окремого виду доказів, існує думка, що вони є доповненням, продовженням висновку, виступають як його складова частина. Однак ця думка, на наш погляд уявляється неправильна. Допит експерта здійснюється в іншій процесуальній формі. Відтак він не може бути складовою частиною чи продовженням експертизи, подібно до того, як допит, наприклад, спеціаліста і понятого не є продовженням відповідної слідчої дії, навіть якщо ними підтверджуються чи роз'яснюються ті ж самі факти, які викладені в протоколі слідчої дії. Практика розслідування дорожньо-транспортних злочинів свідчить, що спеціальні знання обізнаних осіб використовуються не тільки в рамках тих слідчих дій, які спеціально для цього визначені. Одним з різновидів залучення спеціальних знань виступає допит обізнаної особи. Ця слідча дія в діючому процесуальному законі не передбачена, але вказана форма залучення спеціальних знань реалізується у вигляді допиту свідка. Ними є очевидці злочину, показання яких, через наявність у них спеціальних знань, будуть найбільш вірогідними. Наприклад, водій-професіонал, який спостерігав ДТП, точніше вкаже швидкість руху ТЗ перед пригодою, правильно опише маневри, зверне увагу на покажчики поворотів, роботу світлофора тощо. У своїх показаннях обізнаний свідок, крім відомостей про сприйняті ним події, може висловити свою думку щодо них. Зрозуміло, такі судження не мають доказового значення.

Одним з непроцесуальних видів використання спеціальних знань є попередні дослідження. Умовою успішного розкриття і розслідування ДТП є своєчасність дій щодо виявлення, вилучення, закріплення та дослідження слідів злочину, більшість з яких в подальшому можуть бути визнані речовими доказами. Чим більше корисної інформації отримає слідчий, орган

дізнання, тим швидше буде розкрито злочин, виявлено та покарано винного. У зв'язку з цим важливе значення набуває така непроцесуальна форма використання спеціальних знань, як попереднє дослідження слідів злочину та речових доказів, котре здійснюється при проведенні слідчих дій чи безпосередньо після їх закінчення.

Якщо виникла необхідність в проведенні попередніх досліджень, слідчий проводить їх особисто або дає відповідні вказівки спеціалісту. Найчастіше попередні дослідження проводяться в процесі огляду місця ДТП. Значення цього виду досліджень матеріальних слідів з метою вилучення розшукової інформації обумовило включення їх складовою і невід'ємною частиною в методику розслідування злочину по гарячих слідах. Традиційні сліди рук, ніг, плям речовин, крові, волосся, супутніх предметів людини разом зі слідами ТЗ підлягають не тільки виявленню і криміналістичному дослідженню, але й логічній оцінці. У ситуації, коли злочинець зник з місця події, а свідків немає, вони набувають вирішального значення для розшуку ТЗ.

Так, при розслідуванні ДТП було встановлено, що скоєно наїзд на пішохода вночі за відсутності очевидців. На місці пригоди було виявлено осколки скла, частки лакофарбового покриття, осипання ґрунту та інші сліди. По слідах ТЗ можна встановити тип, модель протектора ТЗ, по осколках скла - тип розсіювача, по частках фарби - колір верхнього шару, тип фарбування, а в сукупності з іншими слідами (розміри колії, ушкодженнями на перешкоді) - тип ТЗ, напрям його руху, характер пересування, кут і місце зіткнення з перешкодою. У результаті проведеного спеціалістом попереднього експрес-дослідження виявлених слідів було одержано орієнтуючу інформацію для оперативного розшуку ТЗ, що зник.

На різних етапах процесу розслідування ДТП використовується інший вид непроцесуальної форми залучення спеціальних знань - консультації обізнаних осіб з питань, що входять в сферу їх компетенції. Відмінність консультацій від попередніх досліджень полягає в тому, що під час консультування не треба проводити ніяких досліджень. При наявності різних речових доказів обізнана особа може рекомендувати призначення певного роду, виду експертизи (автотехнічної, судово-медичної, біологічної, криміналістичної та ін.), допомогти правильно сформулювати питання, підготувати вихідні матеріали та ін.

При розкритті та розслідуванні ДТП використовуються результати застосування спеціальних знань, що реалізуються як щодо порушення кримінальної справи, так і паралельно з розслідуванням злочину, але поза рамками кримінального процесу. У першу чергу до них відносяться відомчі обстеження, які з'ясовують причини ДТП. У цих випадках обізнані особи (інженери з техніки безпеки) оглядають місце ДТП і ТЗ. «Службовий експерт» перевіряє режим праці і відпочинку водія, наявність у нього випадків ДТП, оцінює технічний стан ТЗ, з'ясовує, як на даному підприємстві органі-

зовано технічне обслуговування, чи дотримується графік обслуговування ТЗ [3, с.21-24]. Після закінчення службового розслідування складаються відповідні документи, які можуть бути витребувані слідчим, згідно зі ст.66 КПК України.

Наприкінці відзначимо ще одну непроцесуальну форму використання спеціальних знань. Вона включає проведення досліджень в межах перевірки по криміналістичних обліках. При розслідуванні ДТП нерідко виникає необхідність в перевірці ТЗ і осіб, які потрапили в сферу кримінального судочинства по інформаційно-довідкових і криміналістичних обліках. Використання цих обліків дозволяє вести пошук ТЗ, який зник з місця пригоди, за залишеними слідами.

Таким чином, широке впровадження різноманітних форм використання спеціальних знань в практику розслідування ДТП сприяє швидкому розкриттю і якісному розслідуванню злочину, обґрунтованому притягненню винних до кримінальної відповідальності і попередженню ДТП.

Список літератури:

1.Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика. К., 1998. 2.Щербаковський М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков, 1999. 3.Иларионов В.А. Экспертиза дорожно-транспортных происшествий. М., 1989.

Надійшла до редколегії 26.07.99

С.О. Харитонов

КВАЛІФІКАЦІЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Питання про кваліфікацію перевищення влади працівником міліції при застосуванні зброї має важливе значення, оскільки, по-перше, дозволяє дати правильну юридичну оцінку вчиненого винним та відмежувати правомірне заподіяння шкоди від неправомірного, і, по-друге, розмежувати склад перевищення влади працівником міліції від суміжних складів злочину.

Здавалося б, рішення питання про кваліфікацію аналізованих дій працівника міліції не повинно викликати особливих труднощів, оскільки ч. 2 ст. 166 КК України прямо передбачає відповідальність за перевищення влади, якщо воно супроводжувалося застосуванням зброї. Крім того, щодо цього є і недвозначні вказівки постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або посадових повноважень».

Водночас у кримінально-правовій науці існує декілька точок зору з приводу кваліфікації дій працівників міліції, що перевищили свої службові повноваження при застосуванні зброї.